

בְּאֵלֵהֶם נַעֲשֶׂה-חֵלִיל וְהוּא יָבוֹס צָרֵינוּ:
הִבְטִים לְשׁוֹנִיִּים בְּפִרְשֵׁת וִיגֵשׁ פֶּד

דְּקֹדְקֵי קְרִיאָה וְהִזְכָּרָה לְקֹרָא בְּפִרְשֵׁת וִיגֵשׁ בְּהַפְטָרָה וּבְרֵאשׁוֹן שֶׁל וִיחִי

מד יח וְאֵל-יָחַר: הטעם ביר"ד מלעיל
מד כ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אֶהְיֶה:
מד כד דְּבָרַי אֲדַנֶּי:
מד כז יְלֹדָה-לִי: געיה ביר"ד ולמ"ד בשוא נע
מד כה שָׁבוּ שְׁבָרוּ-לָנוּ מֵעַט-אֲכָל: טעם טפחא בתיבת שָׁבוּ
מד ל וְנִפְשׁוּ קְשׁוּרָה בְּנִפְשׁוֹ:
מד לא עליית שני
מה א עָמַד: והטעם בעי"ן נסוג אחור
מה ב בְּבִכְיִי: במלרע, ב"ת שנייה בשווא נח
מה ה אֶל-תִּעַצְבוּ: מונח רביעי באותה תיבה, יש לקרא בהעמדה קלה בעי"ן והצד"י אחריה בשווא נע
מה ז לְפִלִּיטָה גְּדֹלָה:
מה ח עליית שלישי
מה יב הַמְדַבֵּר: המ"ם בשווא נע
מה יד בְּנִימָן-אָחִיו: געיה ביר"ד הראשונה
מה טו וְאַחֲרַי לָן: טעם נסוג אחור לאל"ף
מה יח אֶת-חֶלֶב הָאָרֶץ:
מה יט עליית רביעי
מה כג כְּזֹאת: הכ"ף בשווא
מה כז רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם:
מה כח עליית חמישי
מו א בְּאֶרֶץ שֶׁבַע: דגש חזק בשי"ן מדין אתי מרחיק
מו ד אֲנֹכִי אֶרֶד עִמָּךְ מִצְרַיִם: תיבה אנכי ברביעי לפי ברויאר ואחרים ¹ . וְאֲנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַם-
עָלָה: טעם טפחא בתיבת וְאֲנֹכִי
מו יב וְשִׁלָּה וּפְרָץ וְזָרַח: טעם טפחא בתיבת וְשִׁלָּה ²

¹ על פי תורה קדומה, במונח. בחלק הדקדוק מסביר כך: תיבת 'אנכי' בשופר הולך ברב התיגאן המדוקדקות, לא ברביעי, להורות גודל וחוזק שיתוף ודיבוק השכינה ביעקב אבינו, עכ"ל. להוציא מכל ספק, אנו נוהגים כספרים המדויקים שבידינו, וכבוד המהרי"ץ בעל חלק הדקדוק במקומו מונח.

² מיקום הטפחא מתעכב במכוון על מנת להבחין בין ער ואונן ושלה שהם בני בת שוע לבין אחיהם בני תמר.

מו יג וּפְּוֹהַ: הוֹי"ו ללא דגש
 מו כ יִלְדָה-לוֹ: געיה ביו"ד והלמ"ד בשווא נע. אֲסֻנָּת: האל"ף בקמץ רחב והסמ"ך בשווא נע (בקריאה
 "ישראלית": Asenat)
 מו כו הַבָּאָה: מלרע הטעם באל"ף. וחשש שינוי משמע אם יקרא מלעיל;
 מְלַבֵּד נְשֵׁי בְנֵי-יַעֲקֹב: טעם טפחא בתיבת מְלַבֵּד
 מו כז אֲשֶׁר-יֵלֵד-לוֹ ראה הערה³. הַבָּאָה: מלעיל הטעם בב"ת, וחשש שינוי משמע אם יטעים באל"ף
 מו כח עליית ששי
 גְּשָׁנָה: הטעם בגימ"ל והשי"ן בשווא נח
 מו כט וַיֵּאָסֶר: האל"ף בשווא נח ולא בחטף-סגול
 מו לא וְאִמְרָה: המ"ם בשווא נע⁴. אֱלֵיוֹ: בזקף ולא ברביע בניגוד לקורן ודומיו
 מו לב וְהָאֲנָשִׁים רָעֵי צֵאן: טעם נסוג אחור לר"ש וכן הוא להלן פס לד כָּל-רָעָה צֵאן
 מז ג רָעָה צֵאן: בניגוד להערה הקודמת, אין כאן טעם נסוג אחור לר"ש⁵
 מז ד בָּאֲרִץ בְּאֲנֹ: שתי התיבות במלעיל⁶
 מז ז וַיְבָרֵךְ: במלעיל
 מז ח כִּמְהָ: במלרע
 מז ט וּמֵאֵת ... מְעַט: לקוראים בהברה ארצישראלית, עליהם להבחין בין השניים, לכל הפחות על ידי
 ביטוי העי"ן
 מז י וַיֵּצֵא מִלִּפְנֵי פְּרָעָה:
 מז יא עליית שביעי
 רַעְמֶסֶס: העי"ן בשווא נח והמ"ם אחריה בשווא נע, לעומת רַעְמֶסֶס שבספר שמות, שם העי"ן בפתח ומ"ם
 בשווא נח
 מז יג וַתֵּלֶה: הטעם בתיו"ו והה"א מופקת כי היא שורשית
 מז יח וַיֵּאֱמְרוּ לוֹ: טעם נסוג אחור ליו"ד. גְּוִיִּתָּנוּ: הוא"ו בחירק חסר, היו"ד בקמץ ודגש חזק, אין לקרא
 גוי-אֲתָנוּ אלא גוי-יִתָּנוּ
 מז כא לְעֵרִים: געיה בלמ"ד, יש לעמוד מעט בקריאתה להבדיל בין הסגול המיודע לבין השווא שאיננו
 מיודע ל – ל
 מז כד וְלֹא כָלְכֶם: געיה בשורק והלמ"ד אחריה בשווא נח⁷
 מז כה מפטיר

³ בחלק הדקדוק של תורה קדומה, הערה מעניינת שיש בה כדי להבהיר כיצד להבדיל בקריאה בין 'לו' ל'לא': יש להאריך מעט בתיבת 'לו', דלא לישתמע לשון שלילה. א"ה: לנו אין מסורת המבחינה.
⁴ מי שקורא בשווא נח עלול להישמע וְאִמְרָה בקמץ חטוף במשמעות וְאָמַר!
⁵ טעם מהפך (שופר מהופך) מתחלף למרכא לפני פשטא כאשר ההברות המוטעמות סמוכות זו לזו כגון בר' כו ח אֲרָכוּ-לוֹ שֵׁם וכדו', שילוב הטעמים מרכא-פשטא מקל על הקורא להטעים שתי הברות סמוכות.
⁶ כידוע זקא וסגול אינם מראים את מקום ההטעמה, אלא, מיקומם במילה קבוע מעל האות האחרונה, משמאלה
⁷ ראה בסוף התנ"ך מוסד הרב קוק של ברויאר עמ' תג "געיה כבדה בלתי סדירה יכולה לבוא בכל הברה סגורה, שאיננה ראויה לגעיה אחרת" ובין הדוגמאות: וּבְשִׁלְיֹתָהּ.

הַחֵיִתָּנוּ: הַיּוֹד בְּחִירִיק, יֵשׁ לְקָרָא הַחֵיִתָּנוּ, אֵינן צוֹרֵךְ לַעֲצוֹר אַחֲרֵי הַחֵיִתָּת אֲבָל יֵשׁ לְהַקְפִּיד לְקָרוֹא אֶת הַיּוֹד מְנוֹקֶדֶת בְּחִירִיק

בַּהֲפֹטְרָה יַחְזָקָא לְזוֹ טו-כח:

טז לְיַהוּדָה: הַלְמ"ד בְּחִירִיק מְלֵא, וְהַיּוֹד אֵינָה נִשְׁמַעַת

יח וְכַאֲשֶׁר: הַעֲמֵדָה קְלָה בְּכ"ף לְמַנוּעַ הַבְּלַעַת הַאֲל"ף הַחֲטוּפָה

כא הַלְכוּ-שָׁם: גַּעִיָּה בַּה"א

כב יְהִי-עוֹד: גַּעִיָּה בַיּוֹד הַרְאִשׁוֹנָה. יִתְּצוּ: טַעַם נִסּוּג אַחֲרֵי לַחֵי"ת

כג יִטְמָאוּ: הַיּוֹד בְּחִירִיק⁸

כה יִשְׁבוּ-בָּהּ: גַּעִיָּה בַיּוֹד

כז לְאֱלֹהִים: הַאֲל"ף כִּלְלֵי אֵינָה נִשְׁמַעַת

רֵאשׁוֹן שֶׁל וִיחִי:

מז ל אֶעֱשֶׂה: הַעִי"ן בְּחֲטוּף סְגוּל וְלֹא בְשׁוּא נַח

מז לא עַל-רֵאשׁ הַמְּטָה:

מח א שְׁנֵי בְּמִנְחַת שַׁבַּת

מח ג וַיִּבְרָךְ: בְּמַלְעִיל

מח ד שְׁלִישֵׁי בְּמִנְחַת שַׁבַּת

מח ה יְהִי-לִי: גַּעִיָּה בַיּוֹד הַרְאִשׁוֹנָה

מח ו וּמִזְלֵדֶתָּ: הַדַּל"ת בְּשׁוּאָה נַח וְהַת"ו בְּשׁוּאָה נַח, יֵשׁ קוֹרְאִים בְּטַעוֹת אֶת הַדַּל"ת בְּסִגּוּל וְאֶת הַת"ו בְּשׁוּאָה נַח.....

מח ז מְתָהּ: בְּמַלְעִיל, הַקּוֹרָא מְלַרַע מִשְׁנָה מְעַבֵּר לְבִינוּנֵי (הַוּוּה)

מח ט אֶשֶׁר-נִתְּן-לִי: גַּעִיָּה בְּנִו"ן הַרְאִשׁוֹנָה. קָחֶם-נָא: גַּעִיָּה בְּקו"ף. וְאַבְרָכֶם: הַר"ש בְּשׁוּאָה נַח וְלֹא בְּחֲטוּף, הַכ"ף בְּצִירִי⁹

צְדָקַת הַצְּדִיק. וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וְגו'. לְהַבִּין עֲנִין הַגִּשָּׁה זו, אַחֲרֵי שֶׁכָּבַר אָמַר יְהוּדָה מַה נֹּאמַר לְאֲדוֹנָי וְגו', שֶׁהַצְּדִיק הַדִּין עַל נַפְשׁוֹ שְׂכֹלֶם יֵהִיו עֲבָדִים, וְאַחֲרֵי זֶה כֹּאשֶׁר הִנִּיחַ לָהֶם יוֹסֵף שֶׁרַק מִי שֶׁנִּמְצָא בִידוֹ יֵהִי עֶבֶד, אִזּוֹ נִיגַשׁ בְּתוֹכָחַת גַּם עַל זֶה. וַיֵּשׁ לֹמַר בּוֹה, דִּהְנֵה כֹּאשֶׁר נִמְצָא הַגִּבִּיעַ בִּידָם וְהִיָּה הַמִּשְׁפָּט עַל פִּי דִינֵיהֶם שִׁיְהִיו כֹּלֶם עֲבָדִים, וְכִמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּעֲצַמָם 'אֶשֶׁר יִמְצָא וְגו' וְגַם אֲנַחְנוּ נִהְיֶה לְאֲדוֹנֵי לְעֲבָדִים, אִזּוֹ הַרְגִּישׁ יְהוּדָה בְּעֲצַמּוֹ אֶשֶׁר הַמִּשְׁפָּט צְדָק בֹּא עֲלֵיהֶם מִן הַשָּׁמַיִם לְשִׁלֵּם לָהֶם כְּפִי מִדַּתָּם שֶׁמְכָרוּ אֶת יוֹסֵף לְעֶבֶד, וְעֹבֵר זֶה הַצְּדִיק עַל נַפְשׁוֹ שִׁיְהִיו כֹּלֶם עֲבָדִים, וְגַם בְּנִימִין הִגֵּם שֶׁלֹּא הִיָּה בְּמִכִּירְתּוֹ, אֲבָל הָעוֹלָם נִידוֹן אַחֲרֵי רֹבּוֹ, וְכִמוֹ רֵאשׁוֹן שֶׁלֹּא הִיָּה גַם כֵּן בְּמִכִּירְתּוֹ, וְהִיָּה סְבוּר שֶׁהוּא מִשְׁפָּט מֵה' יֵת"ש וְכִמוֹ שֶׁאָמַר 'הָאֱלֹהִים מַעַא' וְגו'. אֲמַנֵּם כֹּאשֶׁר אָמַר לָהֶם יוֹסֵף שֶׁרַק בְּנִימִין יֵהִי עֶבֶד, אִזּוֹ נִתְּיָשֵׁב יְהוּדָה בְּלִבּוֹ שֶׁזֶה לֹא בֹא מִצַּד עֹנֵשׁ שֶׁל הַמִּכִּירָה, רַק שֶׁזֶה בְּעֲצַמּוֹ שֶׁנִּמְכַר יוֹסֵף לְעֶבֶד, מִן הַשָּׁמַיִם נִסְפָּה כְּדִי שִׁיתְקִיִּים עַל יָדוֹ

⁸ הַקּוֹרָא בְשׁוּאָה עֲלוּל לְשַׁבֵּשׁ אֶת צוּרַת הַפּוֹעֵל מִסְבִּיל לְפַעִיל

⁹ בְּחֹמְשֵׁי הַיִּידְנָהִים וְאַבְרָכֶם בְּכ"ף סְגוּלָה, גַּם קוֹרֵן בְּמַהְדוּרָתָם הַרְאִשׁוֹנָה סִיגְלוּ אֶת הַכ"ף. מֵאוּחֵר יוֹתֵר שִׁינּוּהוּ לְצִירֵי.

גזירת בין הבתרים וְעֵבְדוֹם וְעֵבְדוֹ אֲתָם (בראשית טו, ג), ודייקא ע"י יוסף מפני שהוא היה המובחר שבהם. וכמו שראו שהתאבל יעקב עליו ימים רבים, שמוזה הוכיחו שיוסף היה צדיק באמת, וסבר שלזה נבחר הוא להשלים בו העינוי. שכבר אמרנו שיעקב היה סבור שכבר נתקיים על ידו העבדות והעינוי שסבל אצל לבן, ולכן ביקש יעקב לישב בשלוה והיה יהודה סבור שנבחר יוסף להשלים על ידו העבדות והעינוי. והנה עתה כאשר רוצה מושל מצרים שבנימין יהיה עבד, דן יהודה מזה שבודאי יוסף מת כבר, ולכן נבחר בנימין מן השמים לקיום גזירת העבדות תחתיו. ובוזה מובן מה שאמר כאן זאחיו מת', והלא כבר אמרו ז'האחד איננו', והגם שפירש רש"י שמפני היראה אמרו כן כדי שלא יאמר הביאהו אצלי, אבל אינו מובן, שכבר אמרו ז'האחד איננו', ומה יועיל אם לא ירצה להאמינם מה שאומרים שמת, גם מהיכן יביאוהו כיון שאמרו שאיננו ולא ידעו מקומו. ולפי דברינו אמר זה לדבר אמת כפי מה שדן בדעתו שכבר מת, ועל זה התחיל עתה להתמרמר מאד בנפשו מפני שגם על יוסף היה הוא עיקר הגורם לצער את אביו באבילות, ועתה נוסף עוד שעל ידי הערבות שלו יגרום חלילה מיתה לאביו לו. כן ניגש במרירות נפשו לבקש בתפילה שיתקבל הוא לעבד ויתקיים בו העבדות והעינוי, וְהִנְעַר יַעַל עִם אָחָיו. כי כל דברי יהודה היה נשמעים לכאן ולכאן, שבפשוטו דיבר ליוסף, והדברים הללו בעצמם היה כוונתו לתפילה להשי"ת ב'י אדוני ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני וגו', הכל המכוון להית"ש, וזה 'אדוני שאל' וגו', שידע שכל המאורע מהשגחתו יתברך מה ששאל אותם ומה שצוה שיביאו את בנימין. וזה שאמרו בבראשית רבה (צג ו): שניגש למלחמה ולפיוס ולתפילה, אף שלא מצינו כאן שום תפילה, רק הדברים שדיבר ליוסף היו דברי תפילה להשי"ת. וסבר יהודה שמדבר עם מושל מצרים, לכן התקין עצמו לפיוס, שהיה סבור שעל ידי שיכניע עצמו אליו ויקבל עליו עבדות ויקראהו 'אדוני' עיד"ז יתפייס ויהיה יוצא בזה העבדות וכו'.

ונראה עוד, כי יהודה היה סבור שכבר הוא סוף התיקון, ורק נצרך חבלי משיח, ונסתפק מה שנצרך וזה קיבל על עצמו, ואחר שקיבל עליו עבדות שיסבול הוא בעד הכלל אז, וְלֹא יָכֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק אִף רֶגַע אֶחָד, כיון שהגיע עת התגלות שלו. כמו כן יהיה בעת קץ שלא יעכב המקום אף רגע, וזהו שנאמר אָנֹכִי בְעֵתָהּ אֶחְיֶינָהּ (ישעיהו ס, כב), כשיבוא העת יהיה חיש מהר.

הרב אליעזר פולאיס נר"ו. וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה צִ"ע על מה נתרעם יהודה אחר שקבעו הם את גזר דינם שיהיו כולם לעבדים והיה לו להודות ליוסף על טובו שהקיל עליהם את הדין ולא חפץ ליקח אלא את בנימין, וי"ל דתביעתו היתה כי אף אם לא ירצה להענישם להיותם כולם לעבדים יקחם לעבדים שלא מחמת עונש, וואם משום מראית עין שלא ידעו העם שנתרצו בעצמן להיות עבדים ויאמרו דעשה בהם דין שלא כראוי, היה לו ליקחם עבדים בשכר שהרי היו גבורי כח וחכמים והיו מועילים הרבה לשלטון, שהרי ידע מדאגת אביהם להשאיר את בנימין לבדו משא"כ כשיהיו כולם אתו, ולכן נתרעם עליו. **א"ה**. בפשוטו של מקרא יהודה אינו מתרעם אלא מבקש מיוסף שיאיל לקחת אותו לעבד במקום בנימין.

ואפשר עוד דמאחר שלא נתרצה לקחת את כולם לעבדים ראו בזה עלילה וחששו כי חפץ להרע לו, ושורר ברמב"ן שהביא מה שאמרו במדרש וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עיניך עליו, ותמה ע"ז כי המושל שיצוה להביא אדם לפניו לא יעשה על מנת לפטור אותו מן הרעות שיעשה וכש"כ על הגניבה שיגנוב מבית המלך הגביע אשר ישתה בו, ומתחלה כבר שם עינוי עליו לטובה וקרא לו לשלום וכבוד אֱלֹהִים יִחַנְךָ בְּנֵי (בראשית מג, כט), ועשה לכולם לכבודו משהתה לפניו בבית המלכות והרבה משאתו ונתן להם בר כאשר יוכלון שאת יותר מן הכסף שהביאו ומה לעשות לו, ות"י שיש בסתר דברי יהודה שהיה מעשה הגביע תחבולה מאתו להעלילם, יעו"ש. וכעת ראיתי בדעת זקנים מבעלי התו' שכתבו דבנוהג שבעולם מי שלוקח עבד ונמצא גנב מחזירו, וזה שנמצא גנב אתה מבקש לעבד.

בְּאֲזְנֵי אָדָנִי, ת"א קדם רבונני, לפי שהדיבור לאדם לא לאזנים, אלא דבלה"ק הדרך לשמש בלשון זה.

וְנִפְשׁוּ קְשׁוּרָה בְּנִפְשׁוֹ, ת"א ונפשיה חביבא לי כנפשיה, לא פירש התיבות אלא ביאר הענין שהיו נפשותם קשורין בחיבתן, דלשון קשר בנפשות אינו אלא לשון מושאל.

וְעֵתָה יֵשֶׁב נָא עִבְדְּךָ, ת"א ובען יתיב כען עבדך, דלשון כען בארמי משמש בין בלשון עתה בין בלשון נא. א"ה. אם כנים הדברים הלשון 'כען' בתרגום מתפרשת לשון בקשה. זה חידוש גדול! השווה ת"א על המקרא נָא רָפָא נָא לָהּ (במדבר יב, ג), אֱלֹהִים כִּבְעוּ אִסִּי כִּעֵן יִתָּה, שְׂמִי חוֹסֵר כִּרְרָה תִּרְגַּם כִּבְעוּ בְּמָקוֹם פְּעֵן הַרְגִּיל בְּכָל מָקוֹם כִּי נָא הִרְאִשׁוּן אִינוּ יָכוֹל לְהִתְפַּרֵּשׁ עֵתָה. ולפי הרב הכותב נר"ו יכול לתרגם שם פעמיים פְּעֵן כמו כאן.

מלוא העומר. וַיֵּצֵא הָאֶחָד מֵאֲתֵי וְאָמַר אֵךְ טָרַף טָרַף וְלֹא רִאֲתִיו עַד הַנָּה: וְלִקְחָתֶם גַּם אֶת זֶה מֵעַם פְּנֵי וְקִרְחָה אֲסוֹן. לשון זה אפשר כי נאמר ביעקב וַיִּמָּאֵן לְהִתְנַחֵם (בראשית לו, לה), כי חשב שנתבטלה ההבטחה שהבטיחו הקב"ה שאם לא ימות אחד מבניו בחייו מובטח שאינו רואה גיהנם. ואולם היה בסבך הספק דשמה היתה ההבטחה רק כשלא ילך למקום סכנה, אבל יוסף שנטרף בדרך הוא לפי שבדרך השטן מקטרג, ולכן יוסף אינו בכלל ההבטחה [שלא ימות, כי הלך במקום סכנה], לכן חשב לזה ואומר אך טָרַף טָרַף, דאפשר שלא נתבטלה ההבטחה, [שמה שאירע לי בבן זה, אינו ראייה שאראה פני גיהנם, שהרי אֵךְ טָרַף טָרַף, ולא מת בבית, ועל זה לא היתה לי הבטחה שיחיו בני כדי שלא אראה פני גיהנם, כי השטן מקטרג בדרכים] אם כן כיון דבבית בטוח הוא שלא ימות אחד מבניו, לכן אמר וְלִקְחָתֶם גַּם אֶת זֶה מֵעַם פְּנֵי, והיינו 'זה' שנמצא עמי בבית, וְקִרְחָה אֲסוֹן, כיון שאין בכלל ההבטחה סכנת דרכים [כמו שהיה אצל יוסף דאך טרוף טורף בהיותו בחוץ על הדרך שהשטן מקטרג אז]

מה ג זרע שמשון. וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחָיו אֲנִי יוֹסֵף הָעוֹד אֲבִי חַי. קשה מפני מה חזר ושאל אותם 'העוד אבי חי', הרי כבר שאל אותם על כך כשבאו אליו פעם שנית למצרים ושאל אותם השלום אביכם הזקן. ויש שפירשו דמה ששאל אותם 'העוד אבי חי', נתכוון היה להוכיח אותם האיך לא חשבו על צערן של אבא בשעה שמכרו אותו. אך זה לא יתכן, שהרי בא עתה לנחמם ולא לצערם. ויש לתרץ דהנה אמרו חז"ל שהיה דיוקנו של יוסף דומה לדיוקנו של יעקב אביו. לכך עתה כשאמר להם אני יוסף, הוסיף ואמר להם 'העוד אבי חי', והיינו שאם אינכם מכירים אותי מפני שבשעה שיצאתי לא היה לי חתימת זקן, ועכשיו יש לי חתימת זקן, תוכלו להיזכר בדמות דיוקנו של אביכם שיש לו חתימת זקן כמוני, ותראי שעכשיו אני דומה לו.

מה כז זרע שמשון. וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו אֶת כָּל דְּבָרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהִים, וַיֵּרָא אֶת הָעֵגְלוֹת אֲשֶׁר שָׁלַח יוֹסֵף לְשֵׂאת אֹתוֹ וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם. וברש"י: 'את כל דברי יוסף' – סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו, בפרשת עגלה ערופה, זהו שנאמר זיירא את העגלות אשר שלח יוסף, ולא נאמר אשר שלח פרעה, ע"כ. יש לפרש שעיקר כוונת יוסף בסימן זה היה להודיע ליעקב אביו שעדיין הוא צדיק, שהרי העגלה ערופה באה על הרוג שנמצא בדרך, והרי זה סימן ששום אחד מבני העיר לא ליוו אותו בדרכו, וכמו שאמרו (סוטה מה): שאומרים זקני העיר שלא ראינוהו ופטרנוהו בלא לוייה, דכל המלוה את חבירו אינו ניוזק באותו הדרך. ובדאי יעקב ליווה את יוסף כשפירש ממנו, שהרי מצות לוייה הרי היא מצוה גדולה וא"כ, בודאי שלא אירע ליוסף שום נזק מדרך זה, ומוכרח שהיה זה יסורין שעושה הקב"ה למי שרוצה לגדלו, כי הקב"ה שולח יסורין לצדיקים בשביל לגדלם בעולם, וכמו שאמרו (ברכות ה א) כל שהקב"ה חפץ בו, מדכאו

ביסורין. ואדרבה, אף יעקב היה ראוי שיחשוב כן, ולא יאמר 'זוהי רעה אכלתהו', כי היה צריך לידע שבודאי לא יתכן שיוסף יהיה ניזוק באותו הדרך, ואף כי יוסף איננו ונאבד ונעלם מיעקב, היה לו לחשוב שבודאי זה לטובתו ולא לרעתו, ויש ליוסף מיסורי הצדיקים. וזה נתכוון יוסף עתה לרמוז ליעקב שהיות שקיים בו מצות לוייה שסגולתה שאין ניזוק באותו הדרך, א"כ בודאי שנשאר בצדקו וכל, היסורין שעברו עליו הם מיסורי הצדיקים שמביאים גדולה לאדם

הרב חיים גריינימן ז"ל. וַיִּגְדֹּה לוֹ לְאֹמֶר עוֹד יוֹסֵף חַי וְגוֹ' וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו אֵת כָּל דְּבָרֵי יוֹסֵף וְגוֹ' כתב הרמב"ן דנראה שלא הוגד ליעקב כל ימיו כי אחיו מכרו את יוסף אבל חשב כי היה תועה בשדה והמוצאים אותו לקחוהו ומכרו אותו אל מצרים כי אחיו לא רצו להגיד לו חטאתם אף כי יראו לנפשם פן יקצוף ויקללם כאשר עשה בראובן ושמעון ולוי. ויוסף במוסרו הטוב לא רצה להגיד לו ולכך נאמר וַיִּצְוֶה אֶל יוֹסֵף לְאֹמֶר אֲבִיךָ צֹה לִפְנֵי מוֹתוֹ לְאֹמֶר (ב, טו) וְגוֹ' ואלו ידע יעקב בענין הזה היה ראוי להם שיחלו פני אביהם במותו לצוות את יוסף מפיו כי ישא פניו ולא ימרה את דברו ולא היו בסכנה ולא יצטרכו לבדות מלבם דברים.

ונראה דאחי יוסף נמנעו מלבקש מיעקב שיצוה את יוסף עליהם, וסמכו על מה שיכחשו לו אח"כ שצוה כן, לפי שאם היו מבקשים מיעקב, היה בזה אבק לשון הרע על יוסף במה שהיו אומרים שחושדים בו שינקום מהם, ולא חשיב לשון הרע ממש, לפי שהיו מבקשים שיצוהו שייטיב עמהם.

ולפמש"כ הרמב"ן דלא נודע ליעקב דבר מכירת יוסף, קשה דא"כ הדבר פשוט שלא רצו לבקש מיעקב שיצוהו, דהיו צריכים לספר לו את מכירתו, ואין מכאן ראיה לחומר לשון הרע, ומיהו דברי הרמב"ן צ"ת [=צריכים תלמוד] דודאי יוסף ואחיו ידעו אם יודע יעקב את דבר מכירתו או לא, ואם איתא שלא ידע, איך יכלו לומר ליוסף אביך צוה לפני מותו וכו' שא נא פשע אחיך וכו', והדבר רחוק לומר שכחשו לו ואמרו לו שהודיעו לו את מכירתו, ובתרגום ירושלמי בקרא דוּבְרַעְנָם עֲקְרוּ שׁוֹר (בראשית מט, ו) איתא דהכונה למכירת יוסף, וי"ל דאף שלא ידע את פרטי הדברים, אבל מ"מ חשד שידם היתה בענין, (וכתונת הפסים גם מוכיחה), ושפיר היה אפשר שיצוה, ובמדרש רבה ויחי איתא רשב"ג אומר גדול השלום שאף השבטים דברו דברים בדויים כו', ועי' יבמות ס"ה ב'¹⁰.

וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו אֵת כָּל דְּבָרֵי יוֹסֵף הַרְמַב"ן כתב דנראה דיעקב לא ידע עד סוף ימיו על ענין המכירה ולא שאל מעולם את יוסף על כך איפה הי' כל השנים האלו ומה עבר עליו. ויש לשאול היאך יתכן שיעקב לא שאל את יוסף על כך לאחר כ"כ הרבה שנים שהלך מעימו בנו חביבו שלמד איתו כל הימים.

והתשובה שהרי על הגאון מווילנא לא שואלים כאלו שאלות¹¹, כלומר שברגע שכבר נמצא יוסף עכשיו זה כבר ביטול תורה לשאול ולהתעניין במה שהי' כשאין בזה עוד נפקא מינה¹². **א"ה. לעומת הדעות שיעקב לא ידע עד סוף ימיו ממכירת יוסף, וגם יוסף נמנע מלהתייחד עמו כדי שלא ישאל אותו, או כדי שהשבטים לא יחשדו שיוסף גילה לו, יש מאמר חז"ל מפורש שיעקב שאל ושיעקב ידע!**

¹⁰ וא"ר אילעא משום רבי אלעזר בר' שמעון: מותר לו לאדם לשנות בדבר השלום, שנאמר: אָבִיךָ צֹה וְגוֹ' פה תאמר ל'יוסף אָנָּה שָׂא נָא וְגוֹ'.

¹¹ א"ה. שיבוש לשוני שמקורו משימוש בלשון מתורגמת מלעז, ובכלל כיון שמדובר בשאלה אחת נכון יותר 'משאלה כו'.

¹² א"ה. מודעת זאת שהגר"א מווילנא היה ממתנגדי החסידות. הרב מנחם מנדל מויטפסק ז"ל, נסע לווילנא כדי לדבר עם הגר"א ולהסביר לו שאין כל רע בחסידות, ונתלווה אליו תלמידו הרש"ז המכונה האדמו"ר הזקן מחב"ד. הגר"א סירב לקבלם. בספר 'הגאון' מביא השערה, כיון שהגר"א ידע שהם לא ישנו את דעתו, הרי חבל על כל רגע שיכול ללמוד במקום לדבר דיבורים מיותרים. לענ"ד זו אינה הסיבה הנכונה.

פסיקתא רבתי (איש שלום) פסקא ג - ביום השמיני אלא מה אמרת זה ידעתי אלא מה אתה סבור מפני שהייתי שואלך בכל עת מה עשו כך אחיך ולא היית אומר לי, מה אתה סבור שלא הייתי יודע ידעתי בני ידעתי (בראשית מת, ט)!!

פניני 'תרגום יונתן' מה פשר הלשון וְתַחֲזִי "רוּחַ" יַעֲקֹב? רש"י מפרש ששרתה עליו שכינה שפירשה ממנו. אך לא התפרש אימתי נסתלקה ממנו ומדוע? בת"י מוסיף שהשכינה הסתלקה ממנו מזמן שנמכר יוסף: וּמְלִילוֹ עֲמִיּהָ יָת כָּל פִּתְגָמֵי יוֹסֵף דְּמִלִּיל עֲמִהוֹן וְחָמָא יָת סְדֵנְיָא דְשִׁדְרָא יוֹסֵף לְמִיטוּלָא יִתִּיהָ וְשִׁדְרָתָא רֹחַ נְבוּאָה דְאִיסְתַּלְקַת מִנֶּיהָ בְּעֵדָן דְּזַבְיִנוּ יָת יוֹסֵף וְתַבַּת עֲלוּי יַעֲקֹב אָבוּהוֹן:

וְשִׁדְרָתָא רֹחַ נְבוּאָה, שהסתלקה ממנו בזמן שמכרו את יוסף, ושבה על יעקב אביהם. [מבואר בת"י (וכ"ה באונקלוס) כרש"י שרוחו של יעקב חיתה בשוב אליה רוח הנבואה אשר הסתלקה ממנו כל זמן המכירה.

וביאר הרמב"ן שדרשו כן ממלת רוח, שלא אמר ויחי יעקב אביהם. כלומר מעצם המילה רוח. ואילו בפירוש ברטנורא על רש"י ביאר: "מדשני קרא וכתב רוח ולא כתב נפש, ורוח הוא לשון רוח הקודש כד"א 'ורוח קדשך אל תקח ממני'.

הבסיס לפירושים אלו הוא לכאן מדרש חז"ל (המובא בפרקי דר"א פרק לו, ותנחומא וישב סימן ב): **"וּמַצֵּאוּ יוֹסֵף חַי וְהַתִּירוּ אֶת הַחֶרֶם, וְשָׁמַע יַעֲקֹב שֶׁהוּא חַי וְכָתִיב בּו, וְתַחֲזִי רֹחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם, וְכִי מָתָה הִיְתָה, אֲלֵא שְׁחִיתָה מִן הַחֶרֶם וְשִׁדְרָתָה בּו רֹחַ הַקּוֹדֵשׁ שֶׁנִּסְתַּלְקָה הֵימָנוּ"** [לשון התנחומא]. מלשון המדרש משמע שבגלל החרם נסתלקה ממנו רוח הקודש, ויש לבאר עפ"י מה שמובא בחז"ל (פרקי דר"א ס) שהאחים צירפו את השכינה לחרם, ומשכך היא נסתלקה מיעקב כדי שלא ידע מחמתה את האמת, עד שהתירו השבטים את החרם ואז יכלה השכינה שוב לשרות עליו. ובאגרא דכלה (ויגש ד"ה הרב הקדוש) מסביר לפי זה את שאלת יוסף לאחיו כשהתגלה אליהם 'העוד אבי חי': "הפירוש לדעתנו ששאל אותם אם מרוצים הם שיהיה אביהם חי היינו ברוח הקודש, כי הוסר ממנו כל ימי אבל בכדי שלא לגלות, עד שאמרו לו הבשורה ותחי רוח יעקב".

ביאור נוסף למה נסתלקה ממנו רוח הקודש מובא בלקח טוב, על יסוד מאמר חז"ל (שבת ל): ש"אין שכינה שורה לא מתוך עצבות וכו' אלא מתוך דבר שמחה של מצוה", ומאחר שהיה עצב על שאבד ממנו יוסף – נסתלקה הימנו שכינה. וכן מובא בפירושי בעלי התוס' (ובתוס' ב"ב קכא. ד"ה יום), ובשמונה פרקים להרמב"ם (פרק ז)

הרב שלמה עטרי גליון תורת הבעש"ט ע"פ דרכו של הרב אשר פריינד ז"ל. התרגשות גדולה. יעקב ויוסף נפגשים אחרי עשרים ושתיים שנות נתק. יוסף נפל על צוואר אביו ובוכה... אבל יעקב לא נפל על צוואר יוסף ולא נשקו, משום שבאותה שעה "היה קורא את שמע". (רש"י) והקשו המפרשים, אם היה זה זמן קריאת שמע, למה יוסף לא קרא גם הוא קריאת שמע? ואם לא היה אז חיוב לקרוא קריאת שמע, מדוע קרא יעקב שמע ישראל? המהר"ל מבאר (בסי גור אריה) שכאשר בא יעקב וראה את יוסף בנו מלך, שמח מאד על רוב הטובה שעשה עמו ה', ומיד נתמלא לבו באהבתו ויראתו של הקב"ה, לכן קיבל על עצמו אהבתו ויראתו של ה' בקריאת שמע.

ניתן לומר כאן ביאור נוסף: כתוב בגמרא (בברכות ס, ב) אמר רב הונא לעולם יהא אדם רגיל לומר "כל דעביד רחמנא לטב עביד", וכן היה אומר רבי עקיבא "כל מה שעושה הקב"ה הכל

ל"טובה". אבל על נחום איש גמזו¹³ כותבת הגמרא בתענית (כא א) שעל כל דבר שהיה קורה לו היה אומר "גם זו לטובה". מה ההבדל בין דברי רב הונא ורבי עקיבא לנחום איש גמזו? מבאר בעל "תולדות יעקב יוסף" (בפרשת ויחי) שיש דרגה של "כל דעביד רחמנא לטב עביד", היינו שאדם רואה שיש עכשיו רעה, ורק מאמין שבסוף ייצא טוב מאותה רעה. ויש דרגה גבוהה יותר, שהאדם לא רואה רע כלל, אלא רואה את הרעה עצמה כטוב גמור, ואדם כזה זוכה שבאמת לא קורה לו דבר רע כלל, וזו הייתה דרגת נחום איש גמזו, שהיה מאמין באמונה שלימה ש"גם זו לטובה" עכשיו, ואין כאן רעה כלל, וכך נעשה באמת. וזה הפירוש "שְׂוִיתִי יְיָ לְנַגְדִי תַמִּיד (תהלים טו, ח)", שויתי וראיתי רחמים – שם הוי"ה, גם מדבר שהוא לנגדי, ואז נעשה באמת אותו דבר לטוב.

ונראה לבאר בדבריו: ברגע שהאדם קיבל קושי וייסורים, אם הוא לומד מהקושי, שהוא לבדו חסר אונים מבלי יכולת להיחלץ ממצבו, ורק ה' יכול לרחם עליו ולעזור לו, באותו רגע מזכים לו מהשמיים שיעלם לו כל הכאב לחלוטין וירגיש רק קרבת אלקים ותענוג מיוחד מאין כמוהו, עד כי יחשוב שהקושי הוא מתוק ונעים, ואין כאן "דין" כלל, וזה מכח הענווה והשיפלות שמרגיש.

מו ו חזון איש. וַיִּבְאֵר מִצְרַיִם יַעֲקֹב וְכָל זֵרְעוֹ אֹתוֹ

כתבת שישאל במצרים היו במדרגה היותר גדולה בתורה ומצוות באמונה ובחסידות ונתמכת על הא דאמרו במדרש שמות פ"א ופכ"ג שהיו נשים צדקניות יוצאות לשדה ויולדות שם ומניחין את בניהן ונעשה להן נסים רבים וכמו שהאריך במדרש שם ומתגדלים ובאים עדרים עדרים, וכתבת דודאי ע"י צדקניות אלו ונסים האלו כל ישראל מסורים לך ולמצותיו, עוד נתמכת בהא דאמרו במדרש שיר השירים ב' עיקר שיעבודן של ישראל פ"ו שנה וסבור אתה שאין פנאי להתקלקל בשנים מועטות אלו.

כל הדברים אין בהם ממש שהם כולם נגד רז"ל שאמרו במדרש שמות ספ"א לא היו ישראל ראויין להנצל לפי כו' שלא היה בידם מע"ט כו' ומפורש ביחזקאל וְאָמַר אֱלֹהִים (ב, ט) וגו' וימרו וגו' וְאֵת גְּלוּלֵי מִצְרַיִם (פס' ח) וגו' ופרש"י שם שמתו בג' ימי אפלה וכדאיתא בתנחומא בשלח, ושם ר"ג אומר א' מחמש אלף, ובשמות רבה פ"ה אר"נ ב' מס' רבוא, והנה היו הצדיקים מיעוט קטן מאד, ובילקוט שמעוני ואתחנן תתכ"ח ועם מקרב גוי אין כתיב כאן כו' מלמד שהיו אלו ערליםואלו ערלים אלו מגדלי בלורית כו' וכ"ה במד"ר ויקרא פכ"ג. ובש"ר פ"א ללמדך כשמת יוסף הפרו ברית מילה אמרו נהיה כמצריים, וברמב"ן פ' בא י"ב מ' ומן הידוע שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים מאוד כו' ובר"מ ורמב"ם ספ"א מה' ע"ז עד שארכו הימים לישראל במצרים וחזרו ללמוד כו'.

ועדיין יש לנו לדעת אם ס' רבוא שיצאו מצרים ג"כ היו רובן בטומאת מצרים או שהיו צדיקים מעיקרא, והנה הדבר מבואר בש"ר פ"א מכאן אתה למד שמה מלם ביציאתן מצרים ואם אותן שהפרו ברית מילה כולן מתו בג' ימי אפלה לא היה לו למשה למולן, והדבר יותר מבואר שם פ"ט כיון שראו ישראל שפסל לערלים לאכול בפסח עמדו כל ישראל לשעה קלה ומלו כל עבדיהם ובניהם כו' ורבותינו אמרו לא בקשו ישראל למול כו' חוץ משבטו של לוי כו' מה עשה הקב"ה קרא למשה וא"ל לך ומהול אותם כו' והרבה מהן לא היו מקבלים כו' למדנו שרוב ישראל היוצאים מל משה בשעת יציאתם, וע"ז נאמר וְאָרְאָךְ מִתְּבוֹסֶסֶת בְּדַמְיָךְ (יחזקאל טו, ו) וגו', שבזכות מלה נגאלו וכמו שפרש"י שם, וכדאמר כריתות ט' א' וכדאמר במדרש שם ונתערב דם הפסח בדם מילה כו', שנאמר וּרְאָךְ וְגו'.

¹³ ניקוד המלה גמזו שם מקום בספר דברי הימים (ב כחי ח). העולם רגיל לקרוא גמזו על פי המסופר במסכת תענית בבבלי כה א תוך שיבוש ניקוד המלה זו לזו.

וכן הוא בזהר פ' בא דמשה לא פרע להו בגין דלא יתעכבון ישראל עד דיתסיאו.

הפטרת ויגש

הרב גור-אריה צור נר"ו.

ויהי דבר יהו' אלי לאמר: ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתב עליו ליהודה ולבני ישראל (חברו) חבריו ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל (חברו) חבריו: וקרב אתם אחד אל אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך: וכאשר יאמרו אליך בני עמך לאמר הלא תגיד לנו מה אלה לך: דבר אלהם כה אמר אדני יהו' הנה אני לקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל (חברו) חבריו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתם לעץ אחד והיו אחד בידי: והיו העצים אשר תכתב עליהם בידך לעיניהם: ודבר אליהם כה אמר אדני יהו' הנה אני לקח את בני ישראל מבין הגוים אשר הלכו שם וקבעתי אתם מסביב והבאתי אותם אל אדמתם: ועשיתי אתם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהיה לכלם למלך ולא (יהיה) יהיו עוד לשני גוים ולא יחזו עוד לשתיה ממלכות עוד: ולא יטמאו עוד בגלוליהם ובשקוציהם ובכל פשעיהם והושעתיהם אתם מפל מושבותיהם אשר חטאו בהם וטהרתיהם אותם והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלהים: ועבדי דוד מלך עליהם ורועה אחד יהיה לכלם ובמשפטי ילכו וחקתי ישמרו ועשו אותם: וישבו על הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב אשר ישבו בה אבותיכם וישבו עליה חמה ובניהם ובני בניהם עד עולם ודוד עבדי נשיא להם לעולם: וכרתי להם ברית שלום ברית עולם יהיה אותם ונתתים והרביתי אותם ונתתי את מקדשי בתוכם לעולם: והיה משכני עליהם והייתי להם לאלהים וחמה יהיו לי לעם: וידעו הגוים כי אני יהו' מקדש את ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם:

לכאורה, לפשוטו של עניין, נראה כי נקבעה הפטרה זו לפרשת ויגש בהיותה מועמידה את עץ יהודה אל מול עץ יוסף. כפי שבפרשה עומד יהודה כנגד יוסף. אך בהתבונן לעומקו של מקרא, יתגלה אור האחדות והאחוה בין יוסף ואחיו כעין "את-והב בסופה", (במדבר סא,ד"ו) ויאיר את חשכת הפירוד והשנאה שהיתה מנת חלקם בתחילת דרכם.

זה שאמר הנביא:

דבר אלהם כה אמר אדני יהו' הנה אני לקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חבריו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתם לעץ אחד והיו אחד בידך: ועל דרך הצח באומרו עץ יוסף ועץ יהודה ירמוז לעין של צדיק הרואה את כלל הפרטים כחטיבה אחת בעולמו של הקב"ה. כי כן תורה האות "ע" והאות "צ" להיות כנוטריקון עין של צדיק הרואה רק את האחדות. ובזה יפלו המחיצות של השנאה והפירוד והיו לאחדים, כאומרו: וקרב אתם אחד אל אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך:

ועוד על דרך הצח, באומרו לאחדים בידך ירמוז לכך שבאחדותם כן יהיו אחוזים בידך. בהיות האות ד' והאות ז' מתחלפות בהגייתן. ועל דרך "אל תקרי". אל תקרי לאחדים בידך אלא לאחוזים בידך.

ואשר על כן השכיל יוסף לומר לאחיו: ועתה | אל-תעצבו ואל-יחר בעיניכם כי-מכרתם אתי הנה פי למחיה שלחני אלהים לפניכם: וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדולה:

ובזה קרב את עץ יוסף ואת עץ יהודה להיות עץ אחד. ומדה כנגד מדה מבטיחם הקב"ה: וְעִשְׂתִּי אִתְּם לְגוֹי אֶחָד בְּאֶרֶץ וְגו'.
 כי הפירוד והשנאה יולידו כל ההנהגות הרעות, כאומרו: וְלֹא יִטְמָאוּ עוֹד בְּגִלּוּלֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם וּבְכָל פְּשָׁעֵיהֶם. ונהפוך הוא, האחזה והאחדות תוליד כל ההנהגות הטובות, ובהיותם עם אחד ומאוחד יתקיים בהם המשך הפסוק: וְהוֹשַׁעְתִּי אִתְּם וְגו' וְטַהַרְתִּי אִתְּם וְהָיוּ לִי לְעָם וְאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים:
 ובזה יזכו למשיח בן יוסף אשר יביא בעקבותיו את משיח בן דוד, כאומרו: וְעַבְדִּי דָוִד מֵלֶךְ עֲלֵיהֶם וְרוּעֵה אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם.
 ומתוך ראייה של עץ אחד הוא "עין של צדיק" יהיו כולם עץ אחד הוא נוטריקון של עם צדיק. כאומרו: וּבְמִשְׁפָּטֵי יִלְכוּ וְחֻקֵּי יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אֹתָם:
 ובזה יזכו לישב על אדמתם לבטח כאומרו: וַיָּשְׁבוּ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדֵי לִיעֶקֶב אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בָּהּ אֲבוֹתֵיכֶם וַיָּשְׁבוּ עָלֶיהָ הַמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד עוֹלָם וְדוֹד עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם:
 וזה שמסיים הנביא וַיִּדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדֵּשׁ אֶת יִשְׂרָאֵל בְּהִיּוֹת מְקַדְּשֵׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם: ובהיותם עם אחד, בזה יהיה קידוש שם שמים בעולם, ובזה יזכו להיות מקדשי בתוכם לעולם, בב"א.

תן לחכם ויחכם-עוד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע שם):

<http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע ונשמר באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

מאמרנו מופיע ונשמר באתר דרשו <http://www.dirshu.co.il/?p=140390>

אם אתה מתעניין

בהבטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בנושאים לשוניים

בכתובת: info@maanelashon.org

© בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכתבים ©